

JINOYAT ISHLARI BO‘YICHA DALILLAR VA ISBOTLASH INSTITUTI DOIRASIDA XORIJIY MAMLAKATLAR TAJRIBASI

A.A. Abdurashidov

Toshkent davlat yuridik universiteti
Jinoyat-protsessual huquqi kafedrası o‘qituvchisi
Toshkent, O‘zbekiston
abdurashidovabdurauf1991@gmail.com
+99890 959 52 11

ANNOTATSIYA

Barchamizga ma'lumki, har bir sohada ilg'or xorijiy davlatlar tajribasini o'rganish soha bo'yicha ko'plab yangi bilimlarning egallanishiga, qolaversa, har bir islohotning ishlash mexanizmi qanday, u o'ylangan natijalarga erishish imkoniyatini bera oladimi, uning samaradorligi qanday kabi savollarga javob topishimizda muhim ro'l o'ynaydi. Shundan kelib chiqib, biz ham dalillar va isbotlash doirasida bir qator xorijiy mamlakatlarning tajribasini o'rganishga qaror qildik. Maqolada Germaniya hamda Fransiya jinoyat-protsessual qonunchiligi o'rganilgan.

***Kalit so'zlar:** "ex officio", "passiv himoya", "isbotlashda taqiqlash", "dalil to'plashni taqiqlash" va "dalillardan foydalanishni taqiqlash".*

ОПЫТ ЗАРУБЕЖНЫХ СТРАН В РАМКАХ ИНСТИТУТА ДОКАЗАТЕЛЬСТВ И ДОКАЗЫВАНИЯ ПО УГОЛОВНЫМ ДЕЛАМ

Абдурашидов А.А.

Преподаватель кафедры
уголовно-процессуального права
Ташкентского государственного юридического университета,
Ташкент, Узбекистан
E-mail: abdurashidovabdurauf1991@gmail.com
Телефон: +99890 959 52 11

АННОТАЦИЯ

Как мы все знаем, изучение опыта передовых зарубежных приглашений в каждой сфере приводит к приобретению множества новых знаний в этой области, кроме того, каков механизм работы каждой реформы, может ли она дать возможность достичь намеченного? результаты, насколько ее эффективность и т. д. играет важную роль в поиске нами ответов на вопросы. Исходя из этого, мы решили изучить опыт ряда зарубежных стран в

качестве доказательства и доказательств. В статье исследуется уголовно-процессуальное право Германии и Франции.

Ключевые слова: «*ex officio*», «пассивная защита», «запрет на доказывание», «запрет на сбор доказательств» и «запрет на использование доказательств».

EXPERIENCE OF FOREIGN COUNTRIES WITHIN THE INSTITUTE OF EVIDENCE AND PROOF IN CRIMINAL CASES

A.A. Abdurashidov

Lecturer of the Department of Criminal and Procedural

Law of Tashkent State Law University,

Tashkent, Uzbekistan

E-mail: abdurashidovabdurauf1991@gmail.com

Phone: +99890 959 52 11

ABSTRACT

As we all know, studying the experience of advanced foreign invitations in each field leads to the acquisition of a lot of new knowledge in the field, in addition, what is the working mechanism of each reform, can it give the opportunity to achieve the intended results, how is its effectiveness, etc. plays an important role in our finding answers to questions. Based on this, we decided to study the experience of a number of foreign countries as evidence and proof. The criminal procedural law of Germany and France is studied in the article.

Key words: "*ex officio*", "*passive protection*", "*prohibition on proof*", "*prohibition of collection of evidence*" and "*prohibition of use of evidence*".

KIRISH

Barchamizga ma'lumki, har bir sohada ilg'or xorijiy davatlar tajribasini o'rganish soha bo'yicha ko'plab yangi bilimlarning egallanishiga, qolaversa, har bir islohotning ishlash mexanizmi qanday, u o'ylangan natijalarga erishish imkoniyatini bera oladimi, uning samaradorligi qanday kabi savollarga javob topishimizda muhim ro'l o'ynaydi. Shundan kelib chiqib, biz ham dalillar va isbotlash doirasida bir qator xorijiy mamlakatlarning tajribasini o'rganishga qaror qildik. Avvalo, Germaniya jinoyat-protsessual qonunchiligini tahlil qilib chiqsak.

Nemis qonunchiligi jinoyat protsessida isbotlashdan maqsad haqiqatni aniqlash ekanligini va bu vazifani amalga oshirish birinchi navbatda sud zimmasiga yuklanishini aniq belgilab beradi. Germaniya Federativ Respublikasi Jinoyat-protsessual kodeksining 244- moddasiga muvofiq, sud haqiqatni aniqlash uchun "ex

officio” hukm chiqarish uchun ahamiyatli bo'lgan barcha faktlar va dalillarni tekshirishi shart. Nemis qonunchiligida ham milliy qonunchiligimizdagi kabi dalillarni baholashdan maqsad haqiqatni aniqlashdir.

Shu bilan birga, sud xolislikni ta'minlash uchun o'zi jinoiy ish qo'zg'atishi yoki ayblov qo'zg'atishi mumkin emas. Ish sudga topshirilgunga qadar isbotlash yuki prokuratura organi zimmasiga tushadi. Shu bilan birga, “prokuratura shaxsni nafaqat ayblash, balki uning aybini rad etish uchun ham xizmat qiladigan holatlarni aniqlashi kerak, unga yo'qolib ketishi xavfi mumkin bo'lgan dalillarni to'plash vazifasi yuklangan”¹.

Isbotlash jarayonida ayblanuvchi o'zining aybsizligini isbotlashga harakat qilmaydi va u jim turish huquqiga ega, bunga “passiv himoya” shakli sifatida qaraladi. Ushbu qoida O'zbekiston Respublikasi JPKning 23-moddasida ham o'z ifodasini topgan. Bundan tashqari, “gumon qilinuvchi, ayblanuvchi zimmasiga ko'rsatuv berish majburiyati yuklanishi mumkin emas, o'z aybsizligini yoki ish bo'yicha biror-bir holatni isbotlash mas'uliyatini yuklashga ham yo'l qo'yilmaydi. Qonunga asosan bunday majburiyat jinoyat ishini yuritishga mas'ul davlat organlari mansabdor shaxslarining zimmasiga yuklatilgan”² ligi qoidasi mustahkamlangan. Xuddi shuningdek, aybsizlik prezumpsiyasi bilan bog'langan mazkur qoida mamlakatimizning yangi tahrirdagi qabul qilingan Konstitutsiyasiga (28-modda) kiritilganligi uning ahamiyatini yana bir ko'rsatib beradi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Shunday qilib, sud jarayoni davomida haqiqatni aniqlash maqsadi quyidagicha: ushbu maqsadga erishish bevosita sudga va (sudgacha bo'lgan ish yuritishda) prokuraturaga yuklanadi va uni ayblanuvchiga o'tkazish mumkin emas.

Prokuraturaning umumiy funksiyalariga quyidagilar kiradi: surishtiruv shaklida tergov olib borish; sudda ayblovlarni saqlash; ijro etuvchi boshqaruvni ishlab chiqarish. Birinchi funksiyada, boshqa narsalar qatori, ishning holatlarini o'rganish, har ikki tomonning – jabrlanuvchi va ayblanuvchining manfaatlarini ko'zlab dalillar to'plash amalga oshiriladi. Bu har xil turdagi tergov va protsessual harakatlarni, xususan, so'roq qilish, tintuv qilish, olib qo'yish, ko'zdan kechirish, tashkilot va muassasalardan ma'lumot so'rash, hibsga olish va boshqalarni o'z ichiga oladi. Bundan tashqari, GFR Jinoyat-protsessual kodeksining 68-moddasida odil sudlovni targ'ib qiluvchi kvazi sud organi sifatida prokuratura so'roq paytida guvohlarning manfaatlarini himoya qilishi mumkinligi belgilangan.

¹ Уголовно-процессуальный кодекс Федеративной Республики Германии.

² “Gumon qilinuvchi va ayblanuvchini himoya huquqi bilan ta'minlashga oid qonunlarni qo'llash bo'yicha sud amaliyoti to'g'risida”gi O'zbekiston Respublikasi Oliy sudi Plenumi qarori. <https://lex.uz/docs/-1453755#-1453953>

Ikkinchi funksiya, xususan, ishni sud muhokamasiga tayyorlash jarayonida ashyolar va yozma materiallarni olish choralarini ko'rish orqali amalga oshiriladi. Sud muhokamasida dalillarni o'rganishda ishtirok etish, savollar qo'yish, iltimosnomalar berish, sud muhokamalarida so'zlash, ayblanuvchiga aybiga iqrор bo'lish to'g'risida sudlanuvchi bilan "kelishuv" tuzish, hukmlarga nisbatan apellatsiya va kassatsiya shikoyati berish kabilar orqali amalga oshiriladi. Germaniyada politsiya jinoyat protsessining ishtirokchisi sifatida rasman prokuratura yordamchisi hisoblanadi. Aslida, bu GFR Jinoyat-protsessual kodeksining 161-moddasiga muvofiq, prokuraturaning tezkor bo'linmasi bo'lib, uning ko'rsatmalari bo'yicha harakat qiladi. Uning vakolatiga kiritilgan harakatlarning aksariyati huquq va erkinliklarni sezilarli darajada cheklash bilan bog'liq va shuning uchun faqat sudning ruxsati yoki prokuratura buyrug'i bilan amalga oshirilishi mumkinligi mustahkamlangan.

Shuni ham ta'kidlab o'tish kerakki, Germaniya federal qonunchiligida himoyachiga keng vakolalar berilgan. U rasmiy ravishda ayblanuvchining "yordamchisi" hisoblanadi. Shu bilan birga, u bir qator mustaqil vakolatlarga ega, jumladan, ayblanuvchida mavjud bo'lmagan yoki himoyachi ayblanuvchidan mustaqil ravishda amalga oshirishi mumkin bo'lgan vakolatlarga ham ega.

Masalan, ayblanuvchining ish materiallari bilan tanishish huquqi cheklangan. Bu huquq uning himoyachisiga to'liq beriladi³. Shunday qilib, ayblanuvchi ish materiallari bilan tanishish uchun birinchi navbatda o'zi uchun advokat tanlashi kerak. Germaniyada himoyachining huquqlari ayblanuvchining huquqlaridan kengroqdir. Bu sudda taraflarning tengligi va tortishuvchanligi prinsipini amalda ta'minlanishida hamda tergov (dastlabki tergov va sud tergov)ning o'z maqsadiga erishishida muhim sanadi.

Shu bilan birga, himoyachi ishning sudga taqdim etilgan yoki ayblov e'lon qilingan taqdirda sudga taqdim etilishi kerak bo'lgan materiallar bilan tanishish, shuningdek, ayblovni tasdiqlovchi dalillarni tekshirish huquqiga ega. Ushbu jihat Germaniya jinoiy-protsessual qonunchiligining alohida o'ziga xos jihati hisoblanadi.

Germaniya federal qonunchiligi ayblanuvchining aybini aniqlash va qilmishning huquqiy oqibatlarini aniqlash uchun ahamiyatli bo'lgan barcha faktlar faqat qonunda nazarda tutilgan isbotlash vositalaridan foydalangan holda aniqlanishi kerak, deb hisoblaydi. Sudda isbotlash vositalarining qat'iy cheklangan ro'yxati mavjud bo'lib, ular quyidagilarni o'z ichiga oladi: sudlanuvchining, guvohlarning, ekspertning ko'rsatmalari, ashyoviy dalillar va hujjatlarni tekshirish. Ushbu vositalar sud majlisida Germaniya Federativ Respublikasi Jinoyat-protsessual kodeksining 244-

³ Уголовно-процессуальный кодекс Федеративной Республики Германии.

256-bandlarida nazarda tutilgan qoidalarga muvofiq oshkoralik, bevositalik va ogʻzakilik sharoitida koʻrib chiqilishi kerak.

GFR Jinoyat-protsessual kodeksining 261-moddasida dalillarni baholash erkinligi nazarda tutilgan umumiy qoidada shunday deyiladi: “Sud dalillarni tekshirish natijalarini oʻzining erkin fikriga koʻra, sud jarayonida dalillarni umumiy baholash asosida hal qiladi”.

Germaniyada jinoyat protsessining sudgacha boʻlgan bosqichida isbotlashning maʼlum erkinligi mavjudligi sababli, dalillar agar ular keyinchalik sudda qoʻllanilishi mumkin boʻlsa, erkin shaklda toʻplanishi mumkin. Sudda dalillarni tekshirish jarayonida muayyan taqiqlarni aniqlashga katta eʼtibor qaratiladi, ularga rioya qilmaslik bunday dalildan foydalanishning mumkin emasligiga olib keladi. Mazkur taqiqlar Germaniya Federativ Respublikasining jinoyat-protsessual doktrinasida “isbotlashda taqiqlash” deb yuritiladi. Germaniya Oliy sudi taʼkidlaganidek, jinoyat-protsessual qonunchiligida haqiqatga har qanday tarzda erishish kerakligi tamoyili koʻzda tutilmagan, chunki bu holda u mutlaq toʻgʻri boʻlishi mumkin emas. “Isbotlashda taqiqlash – bu jarayon ishtirokchilarining huquqlarini taʼminlash manfaatlarini koʻzlab isbotlash jarayonida maʼlum chegaralarni belgilovchi jinoyat-protsessual qonun normalari yigʻindisidir”⁴.

Qoidaga koʻra, jinoyat-protsessual doktrinada “isbotlashda taqiqlash” umumiy tushuncha sifatida qaraladi. Uning doirasida “dalil toʻplashni taqiqlash” va “dalillardan foydalanishni taqiqlash”ni ajratib koʻrsatish mumkin. Birinchi guruhga, dalil toʻplashni taqiqlashga quyidagilar kiradi.

Jumladan:

a) ishning ayrim faktik holatlarini aniqlashni taqiqlash (isbot predmeti boʻyicha taqiqlar). Masalan, ayblov hukmi yoki oqlov hukmi chiqarilgandan soʻng, jinoyat faktiga oid dalillarni toʻplashning iloji yoʻq (Germaniya Jinoyat kodeksining 190-moddasi);

b) dalilning ayrim manbalaridan foydalanishni taqiqlash (isbotlash vositalarini taqiqlash). Masalan, Germaniya Federativ Respublikasi Jinoyat-protsessual kodeksining

52-moddasi asosida guvohlik berishdan bosh tortish huquqidan foydalangan guvohlarni soʻroq qilish taqiqlanadi;

d) soʻroq qilishning noqonuniy usullarini qoʻllashni taqiqlash (isbotlash usulini taqiqlash). Bu yerda asosiy misol - Germaniya Federativ Respublikasi Jinoyat-protsessual kodeksining 136 a-moddasida taqiqlangan soʻroq qilish usullaridir. Ikkinchi guruhga noqonuniy ravishda olingan natijalardan foydalanishni taqiqlash

⁴ Фридрих-Кристиан Шредер, Торстен Феррел. Уголовно-процессуальное право Германии, с. 88.

kiradi. GFR Jinoyat-protsessual kodeksi 136 a-moddasi 3-qismida, ayblanuvchining so‘roq qilishning taqiqlangan usullarini qo‘llash orqali olingan ko‘rsatuvlaridan, hatto ayblanuvchining o‘zi roziligi bo‘lsa ham, protsessda foydalanish mumkin emas.

Germaniya federal qonunchiligida dalillarga bo‘lgan taqiqlar, cheklovlar ular himoya qilishga intilayotgan obyektlarga ko‘ra tasniflanishi mumkin. Nemis mualliflari, xususan, himoya qilishga qaratilgan taqiqlarni ajratib ko‘rsatishadi:

- yozishmalar, pochta, telegraf va telefon xabarlarini sirlari;
- uy-joy daxlsizligi;
- shaxsiy erkinliklar;
- axborotni aniqlash huquqlari (barcha maxfiy va kompyuterlashtirilgan tergov faoliyati);
- oilaviy aloqalar;
- salomatlik;
- ayrim professional guruhlar a‘zolarining o‘z mijozlari bilan maxfiy munosabatlari (advokat siri, tibbiyot siri, jurnalist siri);
- davlat sirlari;
- san’atda mustahkamlangan shaxsning huquqlari.

Shuni ta’kidlash kerakki, Germaniya Federativ Respublikasining Jinoyat-protsessual kodeksida sud amaliyoti tomonidan yanada aniqlangan juda batafsil va aniq belgilangan taqiqlar mavjud. Masalan, Germaniya Federativ Respublikasi Jinoyat-protsessual kodeksining 136 a “So‘roq qilishning taqiqlangan usullari” bandiga ko‘ra, ayblanuvchining qaror qabul qilish erkinligi va irodasi qiynoqqa solish, ortiqcha mehnat qilish, jismoniy ta’sir ko‘rsatish, moddalarni tanaga kiritish, jismoniy va ruhiy azob-uqubatlarni, aldash yoki gipnozni keltirib chiqaruvchi huquqbuzarliklarni qo‘llash orqali buzilmasligi kerak.

Majburlash jinoyat-protsessual asosda yo‘l qo‘yilgan taqdirdagina qo‘llanilishi mumkin Ushbu qoidalarga ko‘ra joiz bo‘lmagan chora ko‘rish bilan tahdid qilish va qonunda nazarda tutilmagan imtiyoz va’da qilish taqiqlanadi hamda xotira yoki ongga ta’sir qiluvchi chora-tadbirlarga yo‘l qo‘yilmaydi”.

Germaniya qonunchiligidagi biz olishimiz mumkin bo‘lgan eng muhim jihatlar bu jinoyat protsessida himoyachiga keng huquqlarning berilishi hamda ayblov asosiga qo‘yilgan dalillarni tekshirishi mumkinligi to‘g‘risidagi qoidalardir.

Endi Fransiya qonunchiligini ko‘rib chiqsak. Fransiya Jinoyat-protsessual kodeksining 171-moddasiga ko‘ra, agar dalillar jiddiy qonunbuzarlik bilan olingan bo‘lsa va u tegishli bo‘lgan tomonning manfaatlariga zarar yetkazgan bo‘lsa, qabul qilinishi mumkin emas⁵. Xuddi shu qoida Fransiya Jinoyat-protsessual kodeksining

⁵ Уголовно-процессуальный кодекс Франции.

802-moddasi, agar qonun bilan belgilangan qoidalar “yaroqsiz bo‘lish tahdidi ostida” olingan bo‘lsa normasiga ham qo‘llaniladi. Mazkur holatda har qanday sud bunday dalillarni istisno qilish to‘g‘risidagi arizani ko‘rib chiqqanda yoki avtomatik ravishda o‘z tashabbusi bilan bunday dalillarni tekshirishga kirishganda, agar u tegishli tomonning manfaatlariga zarar yetkazgan bo‘lsa, dalillarni haqiqiy emas deb e‘lon qilishi mumkin.

Tomonlar tegishli huquqdan foydalangan holda dalillarni chiqarib tashlash to‘g‘risida, barcha yoki muayyan harakatlar natijasida, shuningdek, qonunni buzgan holda olingan ma‘lumotlarga asoslangan dalillarni istisno qilishi to‘g‘risida murojaat qilishi mumkin. Nomaqbul deb topilgan dalillardan yoki ularning bir qismidan ishda ishtirok etayotgan tomonlarga nisbatan biron bir ma‘lumot olish taqiqlanadi.

Fransiyaning jinoyat-protsessual huquqida isbotlashning maqsadi belgilanmagan, biroq jinoyat-protsessual doktrinasini bir ma‘nodagi maqsaddan kelib chiqadi. Bu – dalilning ish bo‘yicha haqiqatni aniqlashidan iborat bo‘lib, tergov sudyasi va sud bu maqsadga erishish uchun harakat qilishlari kerak.

Fransiyada ayblanuvchining huquqiy pozitsiyasi advokatning huquqiy pozitsiyasi bilan bir xil emas. Advokatga ayblanuvchining vakili sifatida emas, balki o‘z kasbining axloqiy qoidalariga ko‘ra o‘z mijoziga nisbatan ma‘lum darajadagi avtonomiya

va mustaqillik bilan ta‘minlangan mustaqil subyekt sifatida qaraladi. Advokat o‘z mijozida mavjud bo‘lmagan bir qator vakolatlariga ega. Xususan, Germaniyadagi kabi ish materiallari bilan tanishish uchun u ko‘proq imkoniyatlarga ega.

Umuman olganda, Fransiyada isbotlash yuki prokuratura zimmasiga tushadi, ya‘ni prokuratura ayblanuvchiga qarshi jinoyat ishini qo‘zg‘atadi. Ammo ayblov ishning barcha holatlarini isbotlash yukini o‘z zimmasiga olmaydi – ba‘zi holatlarning mavjudligi himoya tomonidan isbotlanishi kerak bo‘ladi.

Masalan, qilmishning jinoiyligini istisno qiladigan holatlar mavjudligi, ayblanuvchining ruhiy nosog‘lomligi, jinoiy javobgarlik tortishda immunitetning mavjudligi, xuddi shu jinoyat uchun xorijiy davlatda sudlanganlik fakti va boshqalar.

Fransiyaning dalillar to‘g‘risidagi qonuni dalillar erkinligi prinsipining moslashuvchan birikmasiga asoslanadi. Unga ko‘ra, har qanday dalil qonunda ko‘rsatilganmi yoki yo‘qmi, dalil olishning qonuniy asoslariga hamda isbotlash jarayonida taqiqlangan qoidalariga amal qilganda qabul qilinishi mumkin.

Yana bir jihati shundaki, dalillarni to‘plashda davlat organi tomonidan sodir etilgan har bir qonun buzilishi natijasida olingan dalillarni isbotlashdan chetlatish kerakligini anglatmaydi. Qonunni buzgan holda olingan dalillar, agar ular tarafning huquqlarini buzmasa, dalillardan chiqarib tashlanishi mumkin emas.

Jismoniy shaxslarga sud tomonidan tekshirilishi kerak bo'lgan har qanday dalillarni to'plash va taqdim etishga ruxsat beriladi. Jinoiy sudyalarga xususiy shaxslar tomonidan taqdim etilgan dalillarni istisno qilishiga to'sqinlik qiluvchi qoida mavjud.

Fransuz jinoiy protsessual qonunchiligida "dalillarning maqbulligiga qo'yiladigan talablarning assimetriyasi" qoidalari qo'llaniladi. Bu protsessning xususiy ishtirokchilari va prokuror, politsiya organlari va tergov sudyasi o'rtasidagi tengsizlikning o'rnini qoplash imkonini beradi, sud muhokamasida prokuror va xususiy ishtirokchilarning huquq va imkoniyatlari o'rtasidagi "muvozanat" ni tenglashtirish uchun sharoit yaratadi.

Ichki ishonchga asoslangan dalillarni erkin baholash mutlaq bo'lmagan umumiy qoidadir. Shu bilan birga, ayrim hollarda politsiya protokollari va hisobotlariga alohida kuch beradigan qoidalar mavjud. Shuningdek, qonunda ayblanuvchining faqat advokat bilan uchrashishi va uning yordamini olmasdan turib bergan bayonotlari asosida ayblov hukmi chiqarish mumkin emasligi ham belgilab qo'yilgan.

XULOSA

Shunday qilib, har ikkala davlatning jinoyat-protsessual qonunchiligi bilan tanishib chiqib, shuni xulosa sifatida aytish mumkinki, jinoyat protsessida dalillar muhim o'rin egallaydi. Sud dalillarga yakuniy bahoni beradi. Dalillarni baholashda sudyalar o'z ichki ishonchlaridan kelib chiqadilar. Isbotlashning maqsadi ish bo'yicha haqiqatni aniqlashdir. Shuningdek, insonning hayoti, sha'ni, qadr-qimmat, huquqlari va erkinliklarini har qanday buzish natijasida olingan dalillar nomaqbul dalil sifatida tan olinadi va ishdan chiqarib tashlanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR (REFERENCES)

1. Уголовно-процессуальный кодекс Федеративной Республики Германии;
2. "Gumon qilinuvchi va ayblanuvchini himoya huquqi bilan ta'minlashga oid qonunlarni qo'llash bo'yicha sud amaliyoti to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Oliy sudi Plenumi qarori. <https://lex.uz/docs/-1453755#-1453953>;
3. Фридрих-Кристиан Шредер, Торстен Феррел. Уголовно-процессуальное право Германии, с. 88.;
4. Уголовно-процессуальный кодекс Франции.
5. А.А.Абдурашидов «Кредит қарзларини ундириш билан боғлиқ муаммоларнинг айрим масалалари» Thematic Journal of Applied Sciences. – 2023. -Т.3.-№.6.